

**TIJORAT BANKLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI
TASHKIL ETISH VA HISOB YURITISH JARAYONINI
TAKOMILLASHTIRISHNING MOHIYATI**

Saparov Jasurbek Babajonovich

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada tijorat banklarida buxgalteriya hisobining mohiyati, asosiy vazifalari va uni samarali tashkil etishning ahamiyati yoritib beriladi. Bank buxgalteriya hisobi bu barcha moliyaviy operatsiyalarni aniqlik bilan hujjatlashtirish, nazorat qilish va tahlil qilishga xizmat qiladigan axborot tizimidir. Uning asosiy vazifasi mijozlar bilan hisob-kitoblar, aktivlar va majburiyatlarning holati, daromad va xarajatlar harakatini to'g'ri aks ettirishdir. Maqolada buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish, ichki nazoratni kuchaytirish, va xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga muvofiqlikning ahamiyati ham tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: bank buxgalteriyasi, moliyaviy operatsiyalar, aktivlar va majburiyatlar, daromad va xarajatlar, ichki nazorat, avtomatlashtirish, xalqaro standartlar.

Abstract: This article discusses the essence of accounting in commercial banks, its main functions, and the importance of its effective organization. Bank accounting is an information system that ensures accurate documentation, control, and analysis of all financial transactions. Its primary task is to correctly reflect settlements with clients, the state of assets and liabilities, and the movement of income and expenses. The article also highlights the significance of automation, strengthening internal controls, and compliance with international financial reporting standards.

Keywords: bank accounting, financial transactions, assets and liabilities, income and expenses, internal control, automation, international standards.

Kirish

Hozirgi kunda banklarning barcha operatsiyalari jahon tajribasidan foydalangan holda bajarilmoqda. Bank operatsiyalarining buxgalteriya hisobini milliy xususiyatli hisobga olgan holda xalqaro andozalarga javob beradigan tarzda olib borish uchun banklar buxgalteriya hisobining yangi hisobvaraqlar rejasi ishlab chiqilib, amaliyotga tatbiq etildi. Banklarda buxgalteriya hisobini tashkil qilishda davlatimizning qonunchiligiga, buxgalteriya hisobining xalqaro andozalariga, banklar o'zining hisob siyosatini bilan birga Respublika Markaziy banki tomonidan belgilab berilgan umumiy yo'riqnomaga va nizomlarga rioya qilishlari lozim. Shu bilan birga banklarning buxgalteriya hisobi ilmiy asoslangan holda tashkil etilishi kerak. Bank faoliyatida shunday keng masshtabdagi operatsiyalarni bajarish va xizmatlarni ko'rsatish, albatta buxgalteriya hisobi bilan bog'liqdir. Buxgalteriya

hisobini tartibga soluvchi qonunlar qabul qilinishi, ular bo'yicha xalqaro talablarga javob beradigan milliy standartlar va boshqa me'yoriy hujjatlar yaratilishi, hisob milliy standartlarining buxgalteriya hisobi xalqaro standartlariga tenglashtirilishi, vatanimizning jahon integrallashuvida katta ahamiyat kasb etadi.

Banklarda buxgalteriya hisobi iqtisodiyotning boshqa tarmoqlaridagi buxgalteriya hisobi bilan chambarchas bog'liq. Bu bog'liqlik banklarning kassa, hisob-kitob, kredit va boshqa bank operatsiyalari bo'yicha davlat, korxonalar, tashkilot, muassasa, jismoniy shaxslarga xizmat ko'rsatishda namoyon bo'ladi.

Mavzuning dolzarbligi

Bugungi kunimizda buxgalteriya hisobining ahamiyati juda katta bo'lib, uni quyidagichatushunishimiz mumkin bo'ladi. Buxgalteriya hisobi bank faoliyatining asosiy qismidir. U bankning moliyaviy holatini, daromad va xarajatlarini, shuningdek, mijozlar bilan hisob-kitoblarni to'g'ri aks ettirishga yordam beradi. Buxgalteriya hisobi orqali banklar o'z faoliyatini samarali boshqarish, risklarni baholash va strategik qarorlar qabul qilishimkoniyatiga ega bo'ladilar. Mamlakatimizdagi banklarda amalga oshiriladigan xo'jalik operatsiyalari quyidagilarga bo'linadi:

- Moliya operatsiyalari: depozitlar, kreditlar, investitsiyalar.
- Hisob-kitob operatsiyalari: mijozlar bilan hisob-kitoblar, to'lovlar.
- Xarajat operatsiyalari: ish haqi, xizmatlar, boshqa xarajalar.
- Har bir operatsiya turining o'ziga xos buxgalteriya hisobini yuritish talab etiladi.

Banklarda buxgalteriya hisobining yuritilishi, buxgalteriya ishining to'g'ri tashkil etilishi va nazoratning aniq olib borilishi bankning o'z vazifalarini to'g'ri bajarishini, mavjud va bo'lg'usi investorlar, kreditorlar, hukumat muassasalari, vazirliklar, idoralar, jamoatchilik va boshqa manfaatdor foydalanuvchilar, shuningdek, bank rahbariyati va xodimlari uchun bank faoliyatiga haqqoniy baho berish imkonini yaratadigan aniq va foydali axborot olishni ta'minlaydi. Buning uchun buxgalterlardan muayyan bilimlar, buxgalteriya hisobi va hisobotining asosiy tamoyillari hamda uslublarini tushunish talab qilinadi. Buxgalteriya hisobining yuritilishi, buxgalteriya ishining to'g'ri tashkil etilishi va nazoratning aniq olib borilishi bankning o'z vazifalarini to'g'ri bajarishini, mavjud va bo'lg'usi investorlar, kreditorlar, hukumat muassasalari, vazirliklar, idoralar, jamoatchilik va boshqa manfaatdor foydalanuvchilar, shuningdek, bank rahbariyati va xodimlari uchun bank faoliyatiga haqqoniy baho berish imkonini yaratadigan aniq va foydali axborot olishni ta'minlaydi.

Banklarda buxgalteriya hisobi oldiga bir qator vazifalar qo'yilgan bo'lib, ularni quyida sanab chiqamiz. Bank buxgalteriya hisobining vazifalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- hisob-kitoblardagi mablag'lar aylanishini tezlashtirish, mijozlarga tez va puxta xizmat ko'rsatish;
- hisob-kitob, kassa, valuta, kredit hamda boshqa bank operatsiyalarini to'g'ri bajarish;
- bajarilgan operatsiyalar buxgalteriya hisobi va hisobotida o'z vaqtida hamda aniq aks ettirilishini ta'minlash;
- bankdan chiqadigan hujjatlarni tegishli rasmilashtirish va buning natijasida bu hujjat borgan joyda ulardan foydalanishni yengillashtirish, shuningdek, boshqa banklarda ana shu hujjatlar bilan operatsiyalar bajarilayotganda hamda ular tomonidan xizmat ko'rsatilayotgan mijozlar hisobvaraqlarining hisobi yuritilayotganda yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan xatolarning, g'ayriqonuniy xatti-harakatlarning oldini olish;
- bankda turgan pul mablag'lari, moddiy boyliklar, shuningdek, qat'iy hisobi yuritiladigan blankalar kam chiqish yoki ortiqcha sarflab yuborilishining oldini olish;

Banklarda buxgalteriya hisobini tashkil etishda hisob ishlari hajmini aniqlab olish, buxgalteriya xodimlari sonini, ular o'rtasida hisob ishlari taqsimotini, qo'llaniladigan hisob shaklini, hisob ishlarida hisoblash texnikalaridan foydalanishini belgilab olish kerak bo'ladi. Shu bilan birga, bank faoliyatiga taalluqli qarorlarni to'g'ri qabul qilinishi buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisob ma'lumotlarini o'z vaqtida va to'g'ri tuzilganligiga bog'liq bo'ladi. O'z vaqtida olinmagan yoki noto'g'ri yuritilgan buxgalteriya hisob ma'lumotlari noto'g'ri qarorlar qabul qilinishiga, natijada banklarning zarar ko'rishiga, ba'zi hollarda esa bankrotlik holatiga kelishga ham sabab bo'lishi mumkin.

METODOLOGIYA

Ilmiy tadqiqot jarayonida adabiyotlar sharhi, normativ tahlil, milliy buxgalteriya standartlari, markaziy bank me'yorlari va xalqaro standartlarning qiyosiy tahlili, benchmarking: mintaqaviy (CE/EEU) va rivojlangan bozorlarda bank hisobotini raqamlashtirish amaliyotlari, dizayn-ilmiy usul: bank ichki jarayonlari uchun ma'lumot boshqaruvi, nazorat nuqtalari va texnologik arxitektura bo'yicha prototip yechimlar va KPIlar kabi usullardan foydalanildi.

ADABIYOTLAR SHARHI

So'nggi tadqiqotlar IFRS qo'llanishi banklarning xalqaro integratsiyasi va chet el investitsiyalari oqimini yengillashtirishini, ma'lumot sifati va taqqoslanuvchanligini oshirishini ko'rsatadi. Ayniqsa IFRS 9 joriy etilgach, kredit riskini erta tan olish va zaxiralarni davriy yangilab borish hisobotlarning ishonchligini oshirgani ilmiy ishlarda empirik asoslanadi. Basel Qo'mitasining ECL bo'yicha ko'rsatmalari hisobot va prudensial nazorat o'rtasidagi izchillikni ta'minlash, modellarning konservativligi, ma'lumotlar sifati va boshqaruv javobgarligini kuchaytirish

Buning uchun hisobchilar xalqaro buxgalteriya hisobi, xalqaro moliyaviy hisobning asosiy tamoyillari va uslubiy asoslari haqida keraklicha tushuncha va ko'nikmaga ega bo'lishi kerak. Xalqaro buxgalteriya hisobi va xalqaro moliyaviy hisob aktsiyadorlik jamiyatlari mablag'larining harakati va ularning shakllanish manbalarini ko'rsatadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

“Asakabank” AJning O‘zbekiston bank tizimining barqaror ishtirokchilaridan biri bo‘lib, uning faoliyati so‘nggi yillarda sezilarli darajada rivojlandi. Bankning yillik moliyaviy hisobotlarini tahlil qilish natijasida bank aktivlarining umumiy hajmi ortganligi va kredit portfeli sifatining yaxshilanganligi ko‘rindi. Biroq, ayrim ko‘rsatkichlarda pasayishlar va risklarning ortishi ham qayd etildi, bu esa bankning aktivlar samaradorligini yanada oshirish zaruratini ko‘rsatadi.

“Asakabank” AJning 2024 yil I-chorak va II-chorak balansini tahlil qilish.
Balans tahlili

№	Курсаткичлар номи	I-квартал	II-квартал	фарки
1	Kassadagi naqd pul mablag'leri	1218951368	742631429	-476319939
2	Boshqa bankdan olingan pul mablag'leri	4280147240	5154305307	874158067
3	Qimmatli qog'ozlar	285937988	604303539	318365551
4	Qimmatli metallar	7555	7555	0
5	Investitsiyalar	1279776534	1408928018	1408928018
6	Repo bitimlar	0	0	0
7	Kredit va lizing	37731347775	36691340205	-104000757
8	Asosiy vositalar	2152411413	2142152901	1937490008
9	Boshqa aktivlar	1147074751	1440262820	293188069
10	Jami aktivlar	55019996182	53299297835	-172069834

Bu jadvalda “Asakabank” AJning balansini tahlil qilganimda kassadagi naqd pul mablag'leri 2-chi chrakda birinchisiga qaraganda -476319939mln so'mga kamaygan. Qimmatli qog'ozlar brinchi chorakda 285937988mln so'm bo'lsa, ikkinchi chorakda 604303539mln so'm bo'lgan. Bu ko'rsatkich 874158067 mln so'mga oshgan. Kredit va lizing birinchi chorakda 37731347775 mln so'm bo'lsa ikkinchi

chorakda 36691340205mln so'm bo'lgan. Bu ko'rsatkich 104000757mln so'mga kamaygan.

Xulosa va takliflar

Bugungi kunda, banklarning naqd pul muomalasi bilan bog'liq faoliyati, ular tomonidan iqtisodiyotda amalga oshirilayotgan ustuvor vazifalar, murakkab va zamonaviy bank xizmatlari ichida kamtarona o'rin tutib qoldi. Jahon hamjamiyati erishgan yuksak texnologik yutuqlaridan foydalanilgan holda pul muomalasida naqd pullar o'rnini bank (yoki boshqa kredit tashkilotlari) hisobvaraqlari bo'yicha yozuvlar va turli elektron to'lov hujjatlari egallab bormoqda.

Jumladan, bizning respublikamizda xalqaro andozalarga to'la javob beruvchi zamonaviy elektron to'lov tizimi ishlab turibdi. Hozir bank hisobvaraqlari orqali to'lovlar naqd pulsiz hisob-kitoblar shaklida o'ta qisqa vaqt ichida amalga oshirilmoqda. Ayniqsa aholining plastik kartochkalar orqali amalga oshirilayotgan naqd pulsiz to'lovlari hajmi to'xtovsiz o'sib bormoqda.

Jumladan, bizning respublikamizda xalqaro andozalarga to'la javob beruvchi zamonaviy elektron to'lov tizimi ishlab turibdi. Hozir bank hisobvaraqlari orqali to'lovlar naqd pulsiz hisob-kitoblar shaklida o'ta qisqa vaqt ichida amalga oshirilmoqda. Ayniqsa aholining plastik kartochkalar orqali amalga oshirilayotgan naqd pulsiz to'lovlari hajmi to'xtovsiz o'sib bormoqda.

Banklarda xo'jalik operatsiyalarining buxgalteriya hisobini takomillashtirish jarayoni murakkab va ko'p jihatli. Avtomatlashtirish, malakali kadrlar, ichki nazorat va hisobotlarni tahlil qilish orqali banklar o'z faoliyatini samarali boshqarishlari mumkin. Bu esa nafaqat bankning moliyaviy holatini yaxshilaydi, balki mijozlar ishonchini ham oshiradi. Banklar bu jarayonlarni doimiy ravishda takomillashtirib borishlari zarur.

Bozor munosabatlarining chuqurlashuvi va iqtisodiyotning modernizatsiyalashuvi,

shuningdek bank va uning mijozlarini iqtisodiy manfaatdorligi banklarning xizmat turlari va operatsiyalari sonining doimiy ravishda ortib borishiga turtki bo'lmoqda. Banklarning no'anaviy operatsiyalari shunday operatsiyalardan hisoblanib, ularning tarkibiga quyidagilar kiradi:

- lizing;
- faktoring;
- trust operatsiyalarini kiritish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi "2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank sohasini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992 sonli Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvining 2020-yil 30-iyundagi

“Tijorat banklarida korporativ boshqaruv to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida” gi 3254-sonli Qarori

3. Buxgalteriya hisobi: Darslik / A.A. Karimov, J.E. Kurbanbayev, S.A. Jumanazarov; — T.: “Iqtisod-Moliya”, 2019. 624 b.
4. Karaliyev T.M., Qurbonov R.B., Rustamov M.S. Banklarda buxgalteriya hisobi (Matn|: o‘quv qo‘llanma / T.M. Karaliyev, R.B. Qurbonov, M.S. Rustamov. - Toshkent: «ZEBO PRINT», 2021. - 344 b.
5. Z.A.Umarov. Banklarda buxgalteriya hisobi (darslik). -T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», nashriyoti 2021, 612 b.
6. Buxgalteriya hisobi: Darslik / A.A. Karimov, J.E. Kurbanbayev, S.A. Jumanazarov; - T.: “Iqtisod-Moliya”, 2019. 624 b.
7. Bakiyeva X., Rizayev N. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. Masalalar to‘plami. - T.: TMI, 2007 y
8. Accounting. Carl S.Warren, James M.Reeve, Jonathan E.Duchac, 2014 4. Джамбакиева Г. ФИНАНСОВЫЙ учет. Учебное пособие. -Т.: “Iqtisodmoliya”, 2012 г.
9. <https://cbu.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti